

BALIABIDE LITERARIO BATZUK ORIXE-REN POETIKAN

Luis Maria Mujika

Zati honetan Orixe-ren poesia lirikoan atzeman daitekeen baliabide (recurso) literario zenbaiten harakatzeari eginen dugu. Baliabide horretan *elisioak* (aditza eta artikulua), *bereziki*, (*estilizazioak*, *etenak*, *errepikak*, *pertsonifikazioak*, *koerlazioak*, *aposizioak*, *enkabalgamenduak*, *antitesiak*, *konparaketak*, etabar) ikusiko ditugu.

Baliabide hauetako batzuk garbi uzten dute Orixe-k (30 belaunaldiko beste olekari bezala), poesia arrunta edo bertsolaritza ez baino, poesia kultura egin zuela, funtsean. Orixe-k poesia lirikoan (*Euskaldunak* poeman ez bezala) garbi gaitzen du gure alorrean olerkaritza eta bertsolaritza artean dagoen gauda.

Hemen aztergai dugun poesian garden gelditzen da Orixe-k apustua egiten duela poesia herrikoi-arruntaren (eta bertsolaritzaren) akats zenbait gaitzeko. Gure ustez, orexa-rrak ongi lortzen du helburua, beste artean, Orixe-ren lirikak halako estilazioa eta musikaltasuna daukalako. Bere irudiak eta sinbologia, aldiz, esana dugunez, nolabait, anakronikoak dira, XX mendean XVI mendeko estilo klasikoa erabiltzea desgaraikoa baita. Ala ere, irudi horien umotasun poetikoa handia da, duarik gabe.

Lan hau "Sinbolismoa eta eraginak Orixe-ren poesian" (in *Orixe-ren aportazio literarioak*, EHU, Udako Ikastaroak Donostian, 47-94) artikulua osagarri da. Artikulu hartan, bereziki, Orixe-ren sinbolismoa aztertzen genuen, olerkariaren maisuak Espainiako ernazimenduan, eta, batez ere, Gaztela-ko lirikoetan ezarriz. Bertan hurbilketak egiten ziren gure poetaren aintzin-eraginak zirela-ta. Orixe-ren irudite-

ria, funtsean, klasikoa azaltzen zaigu, eta irudi horiek hemen emanen ditugun baliabide literarioz horniturik daude. Bestalde, artikuluko beharrezko numerazioak goikoarena jarraitzen du, biak lan bereko zatiak direlako.

1.— Aditz-elisioa

Gure iritzian 30-gn. urteko belaunaldiaren ezagupidetako bat elipsi-joera da, ez hitz soiletan, baita sintagma luzeetan ere. Lizardi-engan, batez ere, oso nabaria sinkopazio-joera, ondorioz, bere posesia aski hertsatu eta bortxatua bilakatzen delarik. Orixerengan ere elipsi-joera bera, baina ez Lizardi- ren neurrian. Lauxeta-engan ematen diren fenomenoetaz ikus J. Kortazar-en lan berezi-luzea³¹⁸.

Elipsi-joera horiek bertsolaritzatik eta lore-jokuetakoa poesia arruntatik ere ihes egiteko baliabideak ziren. Poesia ez- kultuak, noski, gauzak bapatekotasunez, inolako zailtasunik gabe eman ohi ditu, konplikazio eta estilizazio gaitzetatik alde eginez. Orixe-k bertsolaritza gaingaitzean, han-emen, poesia mistikoa (barne musikaltasun eta naturaltasun bati helduaz) euskara tradizionalaren (dialektalaren) ezagutza berezia dago, nolabait, Lizardi edo Lauxeta-engan ematen dena baino nagusiagoa³¹⁹.

Ikus dezagun Lizardi- ren olerki-zati hau:

Itzal zokondoetan
lore, izotz-bitxia;
baña gañetaz ari
yauntzen eguzgia³²⁰.

Oleki honetan, gutxienez, *dago* eta *da* aditz hipotetikoak falta dira.

Olerkariak, bestalde, partizipio hipotetikoa jan du, hots, "*itzalita-ko*" delakoa, hitzak aposizioan ezarriz.

(318) J. Kortazar, Teoría y práctica poética de Lauaxeta. Ed. Magisterio, Derio.

(319) "Gure aldetik susmoa dugu idazkera hain labur eta gihartsua (hots, elisioduna) Lizardi-k apropos egiten zuela, bertsolarismoak eta "lore-jokuetakoa" poesiak zuen errazbidea eta espontaneismo merkea gaingaitzeko. Honekin ez uler "espontaneismoa" txarra denik... Gu kalitate gutxi duen *espontaneismoaz* ari gara, monotonia eta ohizkotasun baxua isladatzen duen errazkeriaz. Cfr. Luis M. Mujika, Lizardi- ren lirika-bideak, I, 114. or.

(320) "Izotz-ondoko iguzki", Biotz-begietan, 190 or.

Elisio bera hurrengoan ere:
Ostobakandu-sasian
kabi bat, uts, urratua...
Arru-beetik erreka ots,
euriteak bulartua...³²¹

Lau bertso-lerrotan ez da ageri aditz bakar bat ere. Elipsi hipotetikoak hemen ere *dago, datza, dagi* gisako aditzenak dira. Orixek, maiz, jokabide bera, bereziki, *Barne- Muinetan* liburua ezkeroztik. Azken poesietan (*Iregan nire leloa*" delakoan, adibidez) berriro halako naturaltasun bat atzematzen dugu. Jarrera literario honetatik kanpo ezarri behar da, aldiz, *Euskaldunak* poema, lan horretan Orixe-k beste estilo herrikoi eta bertsolaritzanteagoa baitarabil. Dena dela, *Euskaldunak* poeman ere badira aditz-elipsiak erritmoaren, neurriaren eta puntu egokiaren mesedetan.

Hurrengo bertsoak (*Euskaldunak* lanatik)-aditz egokiz hornituak-goiko joera estilizatuetatik alde egiten du. Bertan bertso-lerro bakoi-tzean aditz bana atzeman daiteke (hots, *eman dute, eske, esan, balitz*), perpausak inolako hertsadurarik ez duelarik:

Mutillek eman dute mendian atsalde,
arba, añar, arantz, ote, sugaiaren eske.
Aien poza nork esan, eskolarik bage?
urtean geixagotan balitz Doniane!³²²

Zortzikoa, ia, ia, bertsolaritzako zati bat da, bainan ez guztiro, Orixe-k puntuak ez-mugatuan utzi baititu, atsalde (ez atsaldea), *eske, bage, kasuetan, Euskaldunak* poeman horrelakoak erruz ugaltzen dira. *Barne-Muinetan*, aldiz, ahapaldietan elipsioak etengabeak dira.

Beste konparabide bat egiteko ekar dezagun bertsolari baten jarduna:

Konfirmaziyokua
degu bigarrena,
despreziatu gabe
artu bear dena,

(321) "Bizia lo", op. c. 138. or.

(322) Doniane gaua, 286 or. Berdin hurrengoan (*doazela, berritzen dute, ote-danaz, dago*):

Etxera doazela, laguna lagunaz,
itza berritzen dute artaz eta ontaz.
Mikel eta Garazik sorgin ote-dañaz.
Jakitez hurbil dago; egun biamonaz²⁸⁴.

bataioko fedea
indartzen dubena;
Espiritu Santua
da or datorrena,
animak izan dezan
betiko osasuna³²³.

Bera Ezkurra-ren bertso honetan *zazpi* aditz kontatu ditugu hamar lerrotan zehar. Ondorioa: orijinaltasun eta estilizazio gabeko berso arrunta! Etzitekeen espero askoz gehiago, behar bada, bertsolari xume batetik...

Hurrengo *Maritorena* bertsolariarena:

Erran nion lenengo
ginelaik mintzatu,
bere baitan zezala
gauza oi pentsatu:
"Ondotik etzaitezen
urritikan sartu,
denbora dela zaite
garbiki mintzatu"³²⁴.

Bertso hain laburrean *nion*, *ginelaik*, *zezala*, *etzaitezen*, *dela*, *zaite* aditzak. Goikoa bezala, bertso ohizkoa, prosaikoa, zalutasunik gabea, gutxi estilizatua. Horrelako zenbat gure bertsolari eskolatu eta ez-eskolatuen artean.

Orixe-k, bada, poesia lirikoa umotzean jarrera prosaiko eta lasaka-goetatik alde egin nahi du, 30-eko belaunaldiko beste olekariak bezala, idazkera sotil, elipsoidun eta trinkoagoa (eta hertsatuagoa) bilatuz.

Ikus ditzagun Orixe-ren zati butzuk:

Zeru, lur, egurats, gizon,
nigana tut
epaile-sur, oro begi.
Ez luze, ez zabal, ez sakon...³²⁵

(323) Bidasoa aldeko bost bertsolari (*J. Miguel Bera Ezkurra*), Ed. Auspoa, 88 or.

(324) Jose Maritorena Ezurmendia, op. c. 115 or.

(325) Jainkoaren begiera, 488 or.

Aposizioan ezarritako pasarte ezezko hauek “direnak”, “da”, “zarrera” gisako aditz hipotetikoak eliditzen dituzte, *tu* (ditut) soilik azaltzen delarik.

Ogi-idurian nire janari,
iduririk ere ez gero.
Nire barnean itzaltzen ote
antz oiek doazeneko?³²⁶.

Aitaren eder-dirdai,
ontasun errainu,
gizon argi eta
gauz denen eredu,
Bide, Egi ta Bizitza,
Artzai eta Maisu...³²⁷

Olerkiaren lehenengo sei bertso-lerrotan ez da agertzen aditz bakar bat ere, daudenak, soilik, zazpi eta zortzigarrenean datozte (*bukaneza, luza... banu*). Olerki honen kera nahiko estilizatua da, izen soilen pilaketaz halako trinkotasun kontzeptuala bereganatzen duelarik.

Elipsiaren bitartez poesiak aire abstraizante, estilizatu, hieratiko eta gihartsua jasotzen du. Dagoeneko, konstataturik dauka Dámaso Alonso-k San Joan Gurutzekoa-ren lirikan ere aditz urri ematen dela. “Esta ausencia de cópula, este subdividirse de los miembros no verbales de la oración, tienen como resultado una gran condensación de materia”³²⁸.

Beratz, kondentsazio horretatik poesiak aire sotil-abstratua bereganetzen du. Aldiz, Orixe-k pasarte edo ahapaldi batean ematen den klimaxa edo goraldia (uhin tematiko gisa) *nabarmendu* nahi duenean *aditzen pilaketetara* jotzen du, J. S. Bach-en Fugari eskainitako olerkian³²⁹ harrigarriro azaltzen denez. Bertan ahapaldi bat- berean *hamairu* aditz, kasik, albojarrita, horietatik sei *gerundioak* (*ariltzen, bilbatzen, seiotzen, atontzen, aspertzen, xulutzen*) direlarik. Orixe-k aditz-multzo honekin *Fuga*-ren noten *joku* eta *mugida* zalua isladatu nahi izan du. Ze lorpen bikaina!

(326) Jainko biur nadin, 498 or.

(327) Et Filium, 500 or.

(328) *D. Alonso*, Poesía Española, 296 or.

(329) Hona ahalpadia bere osotasunean:

Asi da, ari da,
iruten, ariltzen,
ekin eta jarrai
bilbatzen, eiotzen.
Ari-albiñua
sei notak atontzen:
aiek itzul, iraul,
iñoiz ez aspertzen
itokin antzera
biotz au xulatzen (517 or.).

2.—Artikuluaren eza

Aditz-elipsiak bezala, bertso amaierako puntuan artikuluz ezak, aire abstratu eta kultua erasten dio olerkiari. Fenomeno hau ere nabarmen 30 belaunaldiko olerkarien artean, berriro, Lizardi delarik makurrena baliabide honetara.

Bertsolaritzan, aldiz, puntuak, oso maiz, artikuluz hornituta atzematen ditugu; azkenaldiko bertsolari eskolatu eta gaztetan, berriz, geroz eta gehiago, artikuluz ezabatzeak konstatzen ditugularik. “Muzgizkia edo artikulua galtze horrek, dudarik gabe, poesiari, eta ahapaldiari konkretuki, halako aire kultu eta abstratu bat erasten dio... Eliditzearen teknikak, beraz, hizkuntzaren ezagumen handiago bat eskatzen du” (Cfr. Luis M. Mujika, *Lizardi-ren lirika-bideak*).

Ezar ditzagun testu batzuk parekatuak. Batean *F. Imaz* bertsolariarenak, bestean Orixe-renak. Hona bertsolariaren zatia:

Uste nuen txiritak/niñula maitiA
ezagutzen det orren/borondatiA,
ez da basta izaten/itzak ematiA,
ori portatu balitz/banuen partiA³³⁰.

Puntu guztiak -A artikuluz amaitzen dira. Berdin *Axura* bertsolariaren kasuan:

(330) *F. Imaz*, Bertsotan (1789-1936), 231 or.

Mariak paratua/da usariyuA,
beti errezatze/arroariyuA;
galdetu gabetanik/zer den mediyuA,
pagatuko digula/ bere baliyuA³³¹.

Bertsoa aski apal eta errepikakorrak, estilizazio eta konplikaziorik gabekoak, lau puntuetan -io (-iyua) atzizki bat bera emanez.

Orixe-k eta 30 belaunaldiko olerkariak kera merke eta eroso haue-
tatik alde egin nahi dute, artikulua ezaz puntuari aire abstraktu eta
jantziagoa atxikiz. Hona Orixe bere testu lirikoetan:

Aita-Semên maitasun,
arnas argi ta su,
poz ta argien emaile,
gaziaren musu,
izkuntzen irakasle,
uso kurrumazu...³³²

Hiru puntuetan artikulua falta da, eta, goikoan ez bezala, hiru pun-
tuetan isomorfozia alboratzen du, *izen/izen/gehi adjetiboa* ezarriz.
Hain ezaguna den "Ilundegi" poesian, berriz:

Jauna, aundia zera; ni
utsa bezain txiki;
bi ôk batean gera
iñon denik aundi.
Eder ezak Jainkoa,
uts, argi, uts-argi!³³³

Hemen *txikiA*, *aundiA*, *argiA* gisakoak baztertzen dira, ahapaldiari
kera estilizatu, trinko eta konzeptual bat egotziz. Horrelako asko Ori-
xe-ren poesia lirikoan. *Euskaldunak* poeman, berriz, denetik dago,
hots, artikulua duen puntu aunitz, eta baita artikulua ez duena. Dena

(331) Bidasoa aldeko bost bertsolari, Ed. Auspoa (97 zenb.), 31 or.

(332) Cum Sancto Spiritu, 502 or.

(333) Ilundegi, 498 or.

den, *Euskaldunak* poeman jarrera bertsolarizanteak ez dira falta (puntu pobrez eta guzti)³³⁴.

3.—Enkabalgamenduak

Enkabalgamendu aunitz duen poesia ere olerki *kultuan* kokatu behar da. Guk Jon Mirande-ren poesian emaniko enkabalgamenduak hur-biletik aztertu genituen, gure *Jon Mirande-ren poesigintza* obran, *hemezortzi* moeta atzeman genituelarik.

Poesia kultuan sintagma ez da amaitzen puntua dagoen lekuan, ezta ere bertso-lerro bukaeran; erritmo solte eta konplexuagoak darabiltzalarik, lerro bat bestean elemendu desberdinez lotzen da, baik. Bertsolaritzak, aldiz, oso maiz, bertso-lerroarekin bat datozen /, /, / etenak eta tipologia monotonoa darabiltza, sintagma ximpleak atonduz. Orixek (Lizardi-k lehenago bezala) ximplismo horretatik ihes egiten du (Barne-Muinetan, Hilondokoetan, etab.); kasu ugarrtan Euskaldunak poeman joera anbiguoak hartzen ditu, eskema soila, hots, /, /, / delakoa (bertsoaren parekidea) aski maiz eratzen duelarik.

Hona enkabalgamenduaz hornituriko adibide garbi bat:

Irugarren musua
iltzen naizeneko
ARGI, tai bage, bei
noa galtzeneko./
Eskuak argi-adar
dator Jesukristo
ta Aren dirdaiak, denik
beltzena aizatuko./

Kasu honetan enkabalgamenduak 1 eta 2-gn bertsoetan, izena aditzaz lotuz, 3 eta 4-gnean ere, izena eta aditza elkartuz. Berdin 5 eta

(334) Ikus besteen artean, *Euskaldunak* poeman 220 orrian (*mailloa/egitekoal/astoa/egoa*), 223 orrian (*egitekoal/osoal/aiztoal/saltoa*), 226 orrian (*arrial/argial/egial/biria*), 225 orrian (*morroial/loial/erdoial/oroia*), etab. Ala ere, esan dugunez, *Euskaldunak* poemak bertsolaritza petoa gainditzen duen beste pasarte askorik du (eta horietan *artikulu-eza* duen bertsorik ere bada).

6 artean, eta, azkenik, 7 eta 8-an, aditza eta adjetiboaren elkarketaz³³⁵. Olerki hau 7-6, 7-6 eskemaz (eta ez 13-13-koaz) interpretatuta.

Hona beste adibide konplexu bat, lerro amaierak sintagma bukaera suposatzen ez duelarik. Lau lerrotan enkabalgamenduak, preposizio eta aditz baten artean, izen eta adjetibo baten artean:

(Garbi-bearrik bage
ager âl natzaizu
lurrean egarririk
oinaze-lorren su!).³³⁶

Hemen hurrun gaude *Euskaldunak* poemako "Olentzaro" atalean ematen den honetatik:

Belauna-gora asi da igotzen elurra;/
bigar bearko dira karrika bi urra.../
Endai eta peaki, pertxuna ta aitzurra,/
errez dute ebakiko arro dagon lurra.³³⁷

Bi bertsoetan puntuaren mugak sintagmarena suposatzen du, hurrengo bertsoan segidarik ez duelarik. Egitura soil hau, noski, oso egokia da kantatzeko, barme-sinpletasunagatik. Poesia kultu eta ez-kantatuak, berriz, perpausan hedadura eta elkartzeko konplexuagoak sor ditzake.

Bertso bakoitzak bere etena du amaieran, hurrengoan jarraitzen ez delarik. Egitura hau aski xinplea da, eta monotoniara emana.

(335) Ikus bibliografia hau: A. *Quilis*, "Los encabalgamientos léxicos en *-mente* en Fray Luis de León y sus comentaristas", in *Hispanic Revue*, XXXI, 1963, 22-39 or. -*IDEM*. "Estructura del encabalgamiento en la métrica española, Madrid, CSIC, 1964. -*Ricardo Senabre*," "El encabalgamiento en la poesía de Fray Luis de León", *RFE*, LXII, 1982, 39-49. Eta Jon Mirandere-*ren* poesian ematen direnetaz ikus gure *Jon Mirandere-*ren* poesigintza* liburua II, 18-27.

(336) Zeru-Argi, 495 or.

(337) Olentzero, 131 or. Berdin beste honetan:

Zeru mugan hirunda dabil, arranoa;/
ardi zâr naiz beor zar erdi-il-billa doa./
Eiztariak basurde-zantzua du joa./
erritik etor daiten laguntza aundigoa./ (Ibidem)
Biamonen dute ezkon-otordua./
eztai gogorra dun egun eztitsua;/
bi gazteek ar dute mâiaren burua;/
ez da au neskametzeko neskaren ordua.¹⁴⁵

Beste adibide bat *Barne-Muinetan* liburutik:
Gores zaitzagun. Ezin
esan gerontzean
Aitak niork ezer ez
dakila lurrean.

Hemen ez da ematen /,/,,/ gisako etendurarik, erritmoa lau lerroetara igarotzen da, 1 eta 2 artean *aditza* gehi *aditza* (*ezin/esan*) lotuz, eta 3 eta 4 artean ezezkoa eta *aditza* (*ez/dakila*).

Hurrengoan ere antzeko konplexitatea:

—Ez; obiaren
zoko illunetik
eguzkia baiño
argiago jalki da
lumen Christi
Kristo-ren argia.³³⁸

Sei bertsoetan erritmoak hurrengoan du bere segida, inolako etenik eta kaketarik gabe.

Hona Orixe-ren enkabalgamendu-moeta batzuk:

I. *Izena izenarekin*

Ez obiaren
zoko illunetik.

II. *Aditzondoa aditzarekin*

Lurrak ez du *berez*
emaiten argirik

(338) Argia bera, 557 or. Oraindik besteok:

Begikaldu samur batez
nor naizenika
diraz dautazu garbi.
Zure Arnasari
lagun egin zaiodan
alde bage emendi.⁴⁹¹
Buruti itza mihira
zubi izkutu batez
dator...⁵⁰⁴

III. Aditza izenarekin

Baiñan aurtan ez *dut*
poz orren berorik

IV. Kopulatiboa izenarekin

Goiz-argiak *eta*
egoa pilpillak

V. Izenordea ezezkoarekin

Argi-eten *ortan*
ez âl da musua

VI. Aditza izenordearekin

Arnas sainduak *gaitu*
gu jauretxe bizi

VII. Izena konparatiboarekin

Lagun iodan *soinu*
agorrago oneki

VIII. Aditza aditzondoarekin

Bi ôk batean *gera*
inon denik aundi

IX. Izenordea izenarekin

Nere etxebarne *onek*
izena Ilundegi

4.—Aposizioak

Aposizioan ezarritako elemenduek ez dute kopulatiborik edo juntagailurik edukitzen. Aposizioak hitz-andanak sortzen ditu, bata bestearen ondoan, perpausa halako aire zalu eta hertsu batez kutsatuz. Horren ondorioz, poesia *estilizatua* sortzen da.

Orixe-k, *Barne-muinetan*, joera hori azaltzen du, bereziki, gogar-

keta barnekoi eta kontzeptualizazio giharrerako erabiltzen duen poesia.

Aposizio zenbait antitesietan ematen da. Ugariagoak dira *ezezkoak*, bata bestearen alboan ezarriak.

Hona *ezezkoak* ez dituzten adibideak:

Begiz, irudiz, adiz, zearo
Aita au ezin dut ezagut.³³⁹

Ilun, utsarte, zulo,
ezer ez guzia...³⁴⁰

Utsa naizen au uts geldi nadin:
au bainaiz, uts, ilun, zulo³⁴¹

Eta orain *ez, ez* partikulaz loturiko aposizio ugariak. Perpausa hauek kutsu abstraizantea dute, noiz-noiz:

Ez da atergunerik,
ez eztaiondorik,
ez atsedeterik,
ez baita nekerik³⁴²

Bidea bat da, ez loi, ez zulo,
oiartzundun arri gogor³⁴³

Ez luze, ez zabal, ez sakon,
baino or zaitut
guzien oien irozgarri³⁴⁴.

Esan beharrik ez dago, *ez... ez...* tipologiako kasuetan (aposiziozko bestetan bezala) *ezta, ez-eta* gisako juntagailuak kentzen direla.

(339) Ezagu-argi, 492 or.

(340) Ilundegi, 496 or.

(341) Jainko biur nadin, 498 or. Eta beste hau: "Argi, margo, lore mitxetei baiñon, oni nagon adi"⁵²³, "Ibili, joan/beti nagozu erdian"⁵¹⁴.

(342) Beti-dantza, 566 or. Eta oraindik: "Ez itz, ez eragin/gurbil ez doanik/ez bekida jal-ki"⁵⁷⁵, "Ez liztor, eltxo, ez euli,/ barneko musika naiz entzun-egarri"⁵³¹.

(343) Ezagu-argi, 493 or.

(344) Izaki guzietan, 488 or.

5.—Puntua

Orixe-k poesia lirikoan puntu aski zainduak azaltzen dizkigu, bartzutan, puntua kontsonantziak ere atontzen duelarik, hots, azkenaurreko bokaletik hasita amaierako bokale eta kontsonanteen hoskidetasunaz. Bestalde, bi azken bokaleen asonantzia ere maiz egiten du, azkenekoarena, soilik, ugariagoa delarik. Azken hau, noski, erosoagoa da, *a* bokalearen kasuan pobrea bilakatzen delarik.

Bestalde, puntuan artikulua kentzeak (gorago ikusi dugunez) aha-paldiari halako kera kultu, estilizatu eta zalua damaio.

Orixe-k poesia lirikoan ihes egin nahi du bertsolari askoen puntu pobre eta errepikakorretatik; hurbilago, Euskaldunak poeman (beste baliabideetan ere konstatatu dugunez) gure olerkariak puntu pobreak baditu, deklinabide bat beraren abusuz (-go/ko), (-kin,), (-tu), eta -uA, -oA, -iA gisako artikuludunaz. Ala ere, Euskaldunak poema ez du uniforme, eta puntu pobreetatik ihes egiten duen puntu aberatsikere bada bertan.

Lehenik, *Euskaldunak* poemako puntu txiro zenbait:

Lau jokatu ta, bi ta bi geldi,
auntzena bosgarrenean;
burrukan ta azikan Manex nagusi,
Iurte beste bietan.
Errian buru au dela ere,
Uitziarrak kezketan
Manex oriek maisu baitziran
belar-epaite-lanetan³⁴⁵

Kasu honetan -EAN inexiboa lau puntuetan errepikatzen da, amaierak erroan *bigarren/bilkezka* eta *lan* formulak direlarik. Beraz, puntu pobrea.³⁴⁶

Hurrengo honetan ere kera bertsolarizante arrunt eta aspergerria, -TIK deklinabidea errepikatuz:

(345) Belarrekoan, 303 or.

(346) Ala ere, deklinabide bat beraz amaiturik ere, hitzak puntu aberatsa eduki dezake hurrengo (*Getsemani*, II) kasuan bezala: "Asi nadin Zure minak gogoz artzen aurtengo./Sorkari guzien miña gerta bekii barrengo./Guziak lêngo dirala, denak ez daude lêngo./ Erakutsi nai dizute beren barrena beingo".⁵³⁹ Nahiz-eta lau puntuetan -ko/go deklinatiboa errepikatu (eta alde hortatik aski monotonoa da), lau hitzek puntu *ona* egiten dute, *aurtEN/barrEN/IEN* (lehEn) eta *bEin* delakoetan amaitzen baitira, deklinabidea kenduta.

Egoa-legez, garbi suma da
ezkilla Iribas-aldetik;
aizeak indar gutxi du, baiña
gauzak utziko gardenik;
etxe ta zugatz, ark itz ta mendi
beñere ez gardenagorik;
so dagonari ere kenduko
gandu guziak begitik³⁴⁷.

Hauetaz gain -ERA deklinatiboaz (itzalera/lizarpera/jalkitze-
ra),301 -OAN inexiboaz (urrengoan/ondoan/aldegitekoan),308, -TUA
aditz- atzizkiak (atzeratua/zuzendua/luzatua)224 gisakoak ez dira fal-
ta. Irtenbide hauek poeta batentzat pobreak derizkiogu, bainan, esan
dugunez, Euskaldunak liburuan aberatsak348 ere ez dira falta, obra
aski ez-regularra delarik.

Barne-Muinetan, Iregan nire lelo eta beste olerki lirikoetara iga-
rotzen bagara, puntu zaindu eta aberatsetara jauzia nabaria da. Puntua-
ren balioa neurtzeko, bestalde, kontsonantzia eta asonantzia bikoitzaz
gain, puntu egiten dutenen *eteromorfologia* garrantzitsua da. Adibidez,
kontsonantzia (deklinabide-amaikideak albora utzita) ematen bada, ga-
rrentzitsua da puntukideak morfologikoki desberdinak izatea, adibidez,
batean *izena*, bestean, *aditza*, bestean *aditzondokoa* bestean *adjetiboa*
edukitzea. Etermorfologiak puntuari jatortasuna eta balio berezia da-
maio. Adibidez, *hitza/litsa/giltza/hitsa* puntuetan, kontsonantziaz gain,
izena/aditza/izena/adjetiboa delakoen eskema morfologikoa dago. Ho-
rrelakorik aski Orixe-ren poesian. Esan beharrik ez dago bertsolaritzan
(ez hainbeste, ordea, azkenaldiko bertsolaritza eskolatuan) -TU/TU/
TU/TU (*aditu/bultzatu/asmatu/gozatu*) gisako isomorfologia (laurak
aditzak), han-hemen, erripio pobre gisa ematen direla.

Goazen textu lirikoetara:
Noizbait bukatzen dut
nik ere otoitza;
entzun dut ixil dan
Jainkoaren ITZA,
Otoiz-ondo onek
badu goxo-litsa:

(347) Belarrekoan, 300 or.

(348) Hona adibide batzuk: (dute/erne/luze/jabe), (aldi/agiri/aundi/Garazi), (itsu/zantzu/suma-
tu/du), (dutela/orbela/dela/berêla), etabar.

bakartasun ixil
geigoren irritsa.
Ai guritasun au
betiko balitza!³⁴⁹

Puntuetan *itza/litsa/irritsa/balitza* gisako kontsonantzia bikainak; bakarrik *otoitza* bereizten da, azkenaurrekoan *-oi* diptongoa parekagarri ez delako.

Ondorengoan ere *babesa/eza/leza/baneza* puntu aberatsa, kontsonantziak:

Andikan bizkor jeiki naiz. Nonai Zure babesa.
Sendatua sumatzen dut nere kemenik eza.
Xorraldiak indar ori nolatan eman leza?
Indar oien bear nintzan gizon iraun baneza.³⁵⁰

Getsemani-ko VII poeman *gabel/jabel/erabel/labe* puntuak ere ematen dira:

Ordu erdia, ordua, besterik egin gabe;
ez nintzan azkeneariño zer egiten nun jabe.
Alperrik astia galtzen ote ninzun orabe;
baña ostean biotza biur zitzaidan labe³⁵¹

Asonantzia hutsez (hots, azkeneko bokalearen parekidetasun soilez) atonduriko bertsoak ez dira falta, batez ere, *Barne- Muinetan* liburukan. Adibide bat (dena- *i* puntuaz atondua):

Oroitzapena dugu
gogoaren txingi;
berez piztu daroa
ta berez itzaldi.

(349) J.S. Bach-i Elizan. 518 or. Aski antzekoa hurrengo *giltza/balitza/Itza/mintza* (izena/aditza/izena/mintza eteromorfologiaz): "Alboan ur-txurruxtari ematen diot giltza./ ixilduz. Aren arnasa sumatuko balitza. / Gaua baiñon ixilago dago Aitaren Itza./ Barna korapilloturik ezin nakio mintza!"⁵⁴³

(350) Getsemani (7-gn. zatian), 545 or. *Lizardi*-rengan ematen diren puntu-moetetaz ikus gure *Lizardi-ren lirika-bideak*, II, 151-171. Eta gure lirika zaharrean ematen direnetaz, bestalde, ikus baita gure *Euskal Lirika tradizionala*, IV alea.

(351) *Ibidem*.

Tai bage gogo nuke
pizturik iduki,
asper bage begira
dezan Jainkoari.³⁵²

6.—Izenlagunak edo adjetiboak

Dámaso Alonso-k epiteko urri aurkitzen du San Joan Gurutze-koa-ren poesigintzan³⁵³. Aldiz, adjetibo dexente. Epitetoa, beraz, gaztelaniaz, izenaren aurrean ezarri ohi da, eta adjetiboa, berriz, atzean. Epitetoak kera analitikoa erasten dio izenari, eta adjetiboak sintetikoa.

Orixe-k ez du izenlagun (orokorki hartuta) gehiegirik erabiltzen poesia lirikoan. Poesia epikoan eta deskriptiboan, aldiz, adjetiboak oparagoak dira. Izenlagun-urritasunak sintagma poetikoari halako aire trinko eta estilizatua erasten dio, eta honetan Orixe-engan (eta Lizardi-engan) topatzen dugun joera sinkopatzailearekin, (aditzen *elipsia*, *artikulu-eza*, etab.) berriro topo egiten dugu. Aposizio hutsean ematen ziren kasuetan izen-zenbatze soilak ziren nabarmen.

Ala-eta guztiz, Orixe-k sintagma bati berotasuna, bortiztasuna edo halako klimax-kera berezia atxiki nahi dionenean adjetiboetara jotzen badaki. Hona adibide zenbait.

Hurrengo perpausan izen bakoitzari bere izenlaguna dagokio:

Lurra zeken, atsa legor, zerua berriz arri.³⁵⁴

Ondoren adjetiboen pilaketa:

(352) Guregan, 490 or. *Neurriari* dagokionez ez dugu ezer apartekorik esan nahi, *G. Etxeberria*-k baliabide honetaz azterketa berezia egin duelako. Gure aldetik hau nabarmendu nahi genuke, alegia, Orixe-k *Barne-Muinetan*, *Iregan nire lelo* eta beste poesia mistiko batzutan neurri arin eta solteak, gehienbat, hobesten dituela, *Euskaldunak* poemako zortziko handia (10/8/10/8), edo 13/12/13/12, 13/13/13/13 gisako ahapaldi luzeak eta pisutsuak alboratuz. Poesia lirikoetan 7/6/7/6, 6/6/6/6, 8/4/8/4 bezalakoak darabiltza (batzutan, neurri handikoak ere direnak, bainan etenez eta lerro desberdinetan emanak).

(353) Cfr. Poesía Española, 302 ond.

(354) Getsemani (3-gn. zatia), 541 or. Baita: "Bai esku zabala/sabel berokia, begi maitakorra"⁵¹⁰, "...Oin haze emegarri/Jainkomin sakona,/barne-gogo bizi"⁵⁰⁹.

Argi eta zailu,
sarkor eta min-sor.³⁵⁵
Burua gartsu ta astun
zoro-biurgarri.³⁵⁶
Oian zabal, itsu!³⁵⁷
Ez da betirautea luze, zabal, zingo.³⁵⁸

Eta berriro izenlagunez edo epitetoz lagunduriko izen-sailak:

itsas-zut, bekain-arro, begiak biribil,
belarriak erne, eta bi besoak zintzil.³⁵⁹
Urdin dago zerua, egia mazal,
mendiak urbil daude, zugazpeak itzal.³⁶⁰

7.—Joskera

Poesia orok du joera, batez ere puntuaren, neurriaren edo erritmoaren eraginez, elemenduak sintagman bere toki normaletik deslektzeko. Bestalde, poesian barneko edozein klimax edo emozio-uhinaldik aldaketa suposa dezake sintaxian edo joskeran. Hiperboleak, beraz, Ernazimenduko, XVI mendeko eta egungo poesian nabariak dira.

Fr. Luis Leon-goak, adibidez, hurrengo kasua damaigu:

Las terneras y los bueyes y vendió las vacas.

Hemen, V A1 A2 A3 eskema naturala ordeztzen (hau da, aditza, gehi hiru osagai zuzen), A1 A2 A3 erabili du, aditza lehen posiziotik hirugarrenera deslektuz, eta hirugarrena osagaiaren aitzinean kokatuz.

Poesia kulteranistan eta kontzeptistan horrelako hiperbatoi aunitz; Lizardi-k ere gurean egin zituen horrelako batzuk:

(355) Beti-dantza, 566 or.

(556) Guregan, 491 or.

(357) Egan, 525 or.

(358) Betiera, 536 or.

(359) Eguzkia jekitzen, etziten, 532 or.

(360) Betiera, 535 or.

Aita dei eta ama.
Zalantza dut, larri.
Biloba nauzu, zaarrena.

Orixe-k ez du, Lizardi-k hainbat, erabiltzen joskera-aldaketa.

Orixe-k, tradizioa ongi ezagutzen duelarik, Lizardi-k baino kontu gehiagoz tratatu ohi du euskara, gehienetan. Ala ere, goian aipaturiko arrazoiengatik, noiz-noiz, Orixe-k ere behartzen du ohizko sintaxia poesiaren beharretara. Ikus dezagun adibide zenbait:

Ur aundien zurrumurru entzun dezadan urrun.³⁶¹

Hemen *urrun* delakoak aditzaren *aurrean* behar luke, normalki, *legun/lagun* gisakoak baitira sintagmaren *focus-a* dutenak; puntuak, ordea, tokiz aldatu du, aditz ostean kokatuz.

Ez naute zenbait bezala
lotsaz beldurtzen³⁶²

Joskera normala, agian, “zenbait bezala lotsaz ez naute beldurtzen” litzateke, modala aditzaren aurrean ezarriz (galdegai hipotetiko gisa).

Eta hurrengoan:
Oni natzaio lotuko
A C B
Agian, hobe
Oni lotuko natzaio
A B C

Ondoren, lehen sintagman ematen den *epiteto/aditza* eskema, iraulita (invertido) gelditzen da, hurrengoan *aditza/epitetoa* gertatuz, hau da, A B ordeztu, B C:

Uts geldi nadi, geldi nadi ilun.³⁶³ Inbertsio bera “begira daukat, nautan begira”³⁶⁴ kasuan, aditzak leku desberdina duelarik bietan.

(361) Getsemani (2-gn. zatia), 540 or.

(362) Berraondo-ko Meza, 514 or.

(363) Utsaren antza, 497 or.

(364) Aldarean, 489 or.

8.—Etenak

Etena hitza hemen ez dugu ulertzen *hemistikio bezala, Orixeren poesian (eta 30 belaunaldiko olerkigintza kultu guztian) aurkitzen den mozketaren berezi zenbat baino.*

Orixe-k eta Lizardi-k ere parentesizko etenak, gidoizkoak eta beste bereziak tartekatzen dituzte. Etenaren helburua ildo tematikoan hala-ko ebaketa egitea da, poesiak intziso batez aspergarritasuna gal dezan; tartekatze horiek, maiz, explikatiboak izan ohi dira baita juntagailuaz, eta, bestetan, galderak. Orixe-ren poesia epikoan eta etnografikoan horrelako baliabide urriago dago. Hona adibide zenbait:

Lehenik explikatiboak (*baititu, baita*):
—antza guztiak bere baititu—
era azkengabetan. Arren!³⁶⁵
Ixil ortan sarturik, uneka bederen,
—dena batean baita— Jauna daukat emen.³⁶⁶

Ondorengoan erritmoa eta hari tematikoa galdera batek hausten du:

Joankoaren Ama ta
Jaunaren mirabe
—etxe doatsu ontan
nagusi nor ote?,
Jaunagandiko grazi
guzien urbide...³⁶⁷

Hurrengoetan etendura antzekoak:

Soil dakusat
uts -ez, ogen- naizela ni.³⁶⁸
Nigan ari da (soin ustelkor au
obi-aintzu ustu artean)
azi ta bizi, osorik Jainko
biurtzen naun bitartean.³⁶⁹

(365) Utsaren antza, 498 or.

(366) Betiera, 536 or.

(367) Mari, 505 or.

(368) Izaki guzietan, 488 or.

(369) Jainko biur nadin, 498 or.

Itz-argailu bezala
 —bein zuk bialdurik—
 mintzo aura berritzen
 dula nioke nik³⁷⁰
 “Besteren esanera”.
 Itz ok irakurriz,
 -entzun âl nitza Jainkoz,
 ez soil ikus begiz-
 sarkorrigo zaizkidan
 mintzo biur bediz.³⁷¹

Bestetan bezala, gidoiaz berezitako sintagma aurreko eta ondorengoaren artean tartekatutako *intzisoa* da, halako gurari exklamatioa sartuz, eta, ondorioz, ahapaldiaren erritmoa eta segida tematikoa ebakiz. Horrelakoak aski ugaltzen dira *Barne-muinetan* eta beste poesia liriko batzuetan.

Esan dugunez, Orixe-k horrela aspergarritasuna (monotonia) gainditu nahi du, eta, aldi berean, kera zalu eta nabarragea duen poesi-kera jantzi eta kultua sortu.

9.—Prosopopeiak

Prosopopeiak edo pertsonifikazioak sortzeko joera nabaria gure literaturan. Lizardi-ren *Itzala*, *Eguzkia*, *Basoa* zirela- eta, hona zer esaten genuen: “Lizardi-k aitortu digu basoan ”norbaitzuk” sentitzen dituela. Basoa, Itzala, fagoa, uda, Lizardirentzat “nortasunez” jantzirik daude; elemendu guzti horiek *ederkide* zaizkio. Horregatik, maiz, handiz (maiuskulaz) idazten ditu, eta hika mintzatzen ere”.³⁷²

Hona adibide batzuk:
 Negua, zertan ago!

(370) Et Filium, 501 or. Baita beste hauetan: “Are oraino/ -ni nizan bezain argala-/ maita nai zaitut/ Zuharek Zuhaur bezala” (516), “Ez du tarterik -ontan biök berdin gera-/ Idurikatzen zail dut bion bukaera” (535).

(371) Lurreko Irutasunari, 503 or. Hurrengoan ere: “Erdi erdian/ balitza nehon erdirik./ etxea dago/ mundu ororen ixilik” (513). Bigarren “balitza nehon erdirik” harridurazko errepika da, nolabait, segida apurtzen duena.

(372) *Lizardi-ren lirika-bideak*, II, 89 or.

Uda! mendiak i aur eguerdi!
Itzal! Baso-ren uma yaukal
Xaloagorik ezin aal...

Poesia orok egiten ditu prosopopeiak, mintzo poetikoak hesi ohizkoetatik alde egiten baitu, metaforak, sinboloak eta aldarte bereziak sortzearen. Orixe-engan pertsonifikazioak ez dira falta, batzutan *haridura* gisa (eta aditza *itanoz* delarik) azalduz.

Hona adibide labur zenbait:

Illun! Ago geldi! Argi! Ez iradu! Luza (y) adi!³⁷³.
Atoz, argi-xinta,
gure barrun au
argiz betetzera³⁷⁴.
Mingain! gorputz ta anima
oso dituk galtzen!
i eziz gero, ordea,
oso tuk ezitzen³⁷⁵.

San Joan Gurutzekoa-n nabariak dira "Oh noche que guiaste!", "Oh llama de amor viva,/que tiernamente hieres..!" gisakoak.

10.—Konparaketak

Mintzo poetikoan konparaketak erabilpen handia du; irudiak eta metaforak, maiz, ez dira konparaketa elidituak baino. Orixe-k konparaketarik aski; ugarienetakoak *bezain*, *lako* (*bezelako*) eta gradu konparatiboan dauden *-ago* partikuladunak.

Hona *bezain* formulaz:
Hau bezain ixil
ez dut nehon arkitu.³⁷⁶

(373) Argi ta margo, 523 or.

(374) Argia bera, 557 or.

(375) Jose, 507 or. Beste prosopopei -kasuak: "Geldi adi, gau/al eza/eguna berantarazi!
(578), "Erio jaun orri, bekoz beko gerta,/ dardar egin gabe eman diot begi" (591).

(376) Berraondo-ko Meza, 514 or.

Lur handia da
ostia bezain biribil.³⁷⁷
Eta orain -lako (bezalako) juntagailuaz:
Ua lakorik belarri onek
ezin arkitu du iñun.³⁷⁸
Ua bezala nai nuke
ikasian iz-ikasi,
ua lako gurasorik
otoitzean ez dut kausi.³⁷⁹

Azkenik -ago konparatiboaz hornitutakoak:

Arnasak diraudano
Arnas barnago oni
lagun iodan soinu
agorrago oneki.³⁸⁰
“Maitego damugo,
damugo maitego”.³⁸¹
Arnas agor au adiz,
sar ni barnagoan.³⁸²

11.—Koerlazioak

Orixe-engan -z instrumentalaz osaturiko koerlazio aunitz dago, *gogoz gogo*, *begiz begi*, *biotzez biotz* tipologiakoak. Inexiboan ere, “aldia aldian”, “barnean barneti” gisakoak, ez dira falta. Eta genitiboan “gibelaren gibeletz”.

Hona adibideak:

Begiz begi, gogoz gogo
gauden bi ôk.³⁸³

(377) Ibidem, 515 or. *Bait* formula explikatiboaz, berriz, “Aur bat: arat onat, lurrean bailegon” (514).

(378) *Ixiltasuna*, 553 or.

(379) *Amona*, 577 or.

(380) *Guregan*, 490 or.

(381) *Sarrera*, 576 or.

(382) *Cum Sancto Spiritu*, 503 or. Eta besteok: “Ilen garenean,/ark baino barnago altzoan gaitzala” (509), “Igesgorrigo ta antzagarriago”.

(383) *Izaki guzietan*, 489 or.

Biotzez biotz
Jainko onarekin nagon.³⁸⁴
An zeuden gurasoak
begiz begi ikusten.³⁸⁵
An, muskillez muskil.³⁸⁶

Beste kasuak “jakin, ez jakin (532), ”ikasian, ez ikasi” (577), “aldia aldian” (555).

Hurrengoetan ere, nolabait, segida binario isladatzen duen koexio bat agertzen da, batez ere, *aditza* azaltzen delarik:

Zuk eni, nik Zuri
so, bien begiôk...³⁸⁷
Begira daukat, begira nauka...
Nagon ni Argan, begi beregan...
Begira daukat. Naukan begira.³⁸⁸
Kitarra joaz zu, neurtitzak onduz ni.³⁸⁹
I ba aiz, ni ba nauk.³⁹⁰

12.—Oiuak (exklamaketak)

Baliabide hau ere ohizkoa da poesian, batez ere, sentimenduak eta mirespena adierazteko. Hiperbolea ere, nolabait, *mirespenezko* adierazpena da, poesian irudi eta metafora gehienak *exagerazioak* baitira. Beraz, hortzak “perlak” direla adieraztea *exagerazioa* da. Poesia mistikoan ez da falta oihurik.

Fr. Luis Leon-goak: “Oh desmayo dichoso!”³⁹¹

“Ay! nube envidiosa.../cuán rica tú te alejas!”³⁹²

(384) Berraondo-ko Meza, 516 or.

(385) Lurreko Irutasunari, 503 or.

(386) Egan, 525 or. “Gero... barnez artu dut amasa” (526).

(387) Sarrera, 575 or.

(388) Aldarean, 489 or.

(389) Bolibi-ko zabalduan, 532 or.

(390) Itz eta mintzo, 528 or. Eta hurrengoa perpausa adbertsatibo batean ahokatuta: “Zure billa, baiña, Zu bai, nere billa... (581).

(391) A Francisco Salinas, VIII, 1.

(392) En la Ascensión, V, 1-4. Baita: “Oh son!, Oh voz! (De la vida del cielo, VII, 1).

Eta San Joan Gurutzekoa-k: "Oh noche que guiaste! /Oh noche amable más que la alborada"³⁹³, "Oh cautiverio suáve!/, Oh regalada llaga! / Oh mano blanda! Oh toque delicado!"³⁹⁴.

Orixe-k oihu edo exklamaketa oparo du, barne-sentimenduen adierazgarri. Hau mintzo mistikoan esperatzekoa zen, beraz.

Bai zerala eder!
Bai nazala eder!³⁹⁵
Au guritasun au
betiko balitza!³⁹⁶
Ze zorion duzu salbel-anai maite!³⁹⁷
Au bai atsedena!³⁹⁸

"Jesu" izeneko poematxoa oihuz eta galderaz beterik dago, bihoztaren oldeen mirespenezko jarrera gisa:

Zenbat oi digu
utsegin bidean!
Oek ere ez âl lute
maiz urardotuko!³⁹⁹

13.—Antitesiak

Poesia mistikoan, batez ere, antitesiak arimaren barne -olde eta eraginaren dialektika goren adierazteko erabiliak izan dira. Santa Teresa eta San Joan Gurutzekoa-n antitesi aunitz da, horietako batzuk,

(393) Noche oscura, V, 1-2.

(394) Llama de amor viva, II, 1-3.

(395) Sarrera, §76 or.

(396) J.S. Bach-i Elizan, 518 or.

(397) Anai sabelkide Martin-i, 509 or.

(398) Arkaitzaren gainean, 561 or.

(399) Jesu, 504 or. Eta besteok: "Bost aldiz nerera mintzo ozenak jo du!" (508), "Jesus, ni-re lo betea!" (Ibidem), "Denen azpian ni!" (505). Bestalde, *galderak* ere baliabide aparteko kontsideratu behar dira, pasarte poetikoan duda, zalantza, ezmezea sortzen dutelarik, erritmo aspergarriegiak etenez. Hona Orixe-rogen adibide batzuk: "Noz arteko burruka/ jasan-bear naiz ni?" (491), "(Zer daki begik soinu?) /zer belarrik margoz? (504), "Bera sartzen ote da/ besteren barnean?" (Ibidem), "Haren mintzoari muzinik nork egin?" (508), "An zer dutan, zer entzun, zer iraul, gerorako bego" (529), "Jainkoaz hain antzu, nondik naiz ibili?" (508).

“muero porque no muero” bezalakoa, herriaren amodiozko arlo profanotik “a lo divino” antzaldatua izan delarik.

Antitesiak sorpresa, bizitasuna, erritmo tematikoaren etena suposatzen du; Orixe-engan, bada, antitesi asko topatzen dugu, baliabide hau aski aproposa delako bihotzaren aldarteak isladatzeko.

Hona F. Luis Leon-goan bat: “...al bien divino/ despiertan los sentidos./quedando a los demás amortecidos!” (A Fr. Salinas, X, 4-5). San Joan Gurutzekoa-n antitesiak, maiz, “a lo divino” delakoaren teknikaz, garadura bizia du. Guk hemen aipamen hutsak eginen ditugu, gehiegi ez luzatzearren. Sarritan, fenomeno mistikoen transzendentzia ez daiteke sugeri antitesien bidez baino... “Vivo yo, porque no muero”, “que muero porque no muero”, “cuanto más alto llegaba../tanto más bajo y rendido...”, “sin saber dónde me estaba./grandes cosas entendí”, “que me quedé no sabiendo/toda ciencia trascendiendo”, “que no llega su saber/ a no entender entendiendo”, “cuanto más alto se sube/ tanto menos entendía”, “de un entender no entendiendo”. Batez, ere “entréme donde no supe” poema antitesi sotilez betea dago. Ze mintzo harrigarria!

Orixe-engan antitesi asko alboezarrita dago, inolako juntagailurik gabe, kontraesana biziagoa dadin, “aintzin-gibel, ezker-eskuin/ gain ta barne”⁴⁰⁰ kasuetan bezala. Orixe-ren antitesietan argia/iluna, handia/txikia, loa/ernealdia, osoa/deuseza, ixiltasuna/zurrumurrua, kanpoa/barnea gisakoak. Antitesiaren bitartez elkartasun gorengo baten sintesia isladatu nahi da. Orixe-k ongi lortzen du asmo goitar hori.

a) *Argia/iluna*:

Illunak lo nauka erio; argiak piztu nau osoro.⁴⁰¹
Odei beltzetik tximista antzera
illunbetik aiz argia.⁴⁰²
Gure baitan illun, bere baitan argi.⁴⁰³

(400) Jainkoaren begiera, 488 or. Hemen kontsideratzekoak perpausa adbertsatiboak *bainan, baño, orde, aldiz* elemenduez horniturikoak. Hona kasu zenbait: “Ez luze, ez zabal, ez sakon,/baino or zaitut...” (488), “...âlare ez inork utsak adin bat/antz bere baitan iduki” (497), “...orain aldiz, deuseago” (498), “ez luze zabal,/baiñan biribil andia” (513), “baina bekozko orde/betargi didazu” (502).

(401) Argi ta margo, 521 or.

(402) Jainko biur nadin, 499 or.

(403) Azken-afaria, 537 or.

Illunean argi begiak itxirik ikusten obeki...
Mundu itsu otzak argi-bero auen berririk baleki.⁴⁰⁴

b) *Oso/ezereza:*

Sar banendi *betian* zatika...
oro bat dirade oso ta zati.⁴⁰⁵
utsetik guzi izateko.⁴⁰⁶
...Gutxi bailitzan, uts au Jaungoiko
dakar oso biurtzera.⁴⁰⁷

c) *Lo /erne:*

Ernai? Lo-xorroan?
Ez dakit bi oien
muga non dagoan.⁴⁰⁸
Guziak sogor, au ernai,
otoitzerako doi da gai.⁴⁰⁹
Jainko onaz baterik esnai ta lo ere!⁴¹⁰

d) *Hil /bizi:*

Il naiago dut, batera,
bizi gelditu, bestera.⁴¹¹
Gaitzez baledi, betor Erio,
onez bada, biziera.⁴¹²

e) *Besteak:*

Beti gauza bera, baiña beti berri.⁴¹³

(404) Ibidem, 538 or. Antzeko ildotik: "Kuku obeki/gauzak ikusten ditut nik" (515).

(405) Miramar 1945, 556 or.

(406) Jainko biur nadin, 498 or. Baita: "Izate guzi Beregan duna/nigatik ezer ezera";/izate-rik ez nuen ilun au/Argatik guzi izatera" (Ibidem).

(407) Ibidem, 499 or. Tematika berean *andi/txiki* antitesiaz: "Jauna, aundia zera; ni/utsa be-zain txiki" (496).

(408) J.S. Bach-i Elizan, 516 or.

(409) Ixil-aldi, 554 or.

(410) Anai sabelkide Martin-i, 509 or.

(411) Ixil-ondo, 555 or.

(412) Ibidem.

(413) Bolibi-ko zabaldian, 532 or.

Orain, esan baiño lèn, gero da oraindi.⁴¹⁴
 Egonean jardun, jardunean egon.⁴¹⁵
 Geurongan dugu, ta gu
 geuregandi igesi.⁴¹⁶
 Gezurretan, naiz egi-
 bila âleginean.⁴¹⁷
 Ixiltasunak
 bere zurmurrak baditu⁴¹⁸

14.—Errepikak

Errepikak pasarte poetikoan bortiztasuna, sentipenen uholdea edo enfasia sor dezakete. Baliabide hau oso erabilia da poesi moeta guztietan.

San Joan Gurutzekoa-n ahapaldi bat da nabarmen, “soledad” hitza lau aldiz errepikatzen delarik:

En soledad vivía,
 y en soledad ha puesto ya su nido,
 y en soledad la guía
 a solas su querido,
 también en soledad de amor herido.⁴¹⁹

Orixe-k errepiketean nabartasun handia azaltzen du, elemendu errepikatuak *izena* gehi *izena*, *aditza* gehi *aditza*, *izenordea* gehi *izenordea*, *ezezkoa* gehi *ezezkoa*, etabar izan daitezkeelarik. Ez luzatzearren egin dezagun sailkapen soil bat. Lehenago, ordea, aditz-pilaketazko adibide bitxi bat. Ez da aditz bera errepikatzen, baina bai molde morfologiko bera. J.S. Bach-en musika isladatzen duen poema kasuan gerundio eta infinitiboen multzoa hamairutara iristen da. Orixe-k, maisuki, ahapaldi horretan Bach-en organo-noten bihurkortasun estilizatua sugeritu nahi du. Zein liraintasunez lortzen duen!

(414) Orainaldia, 534 or. Ildo beretik: “Lêngoaren oroiak.../ geroaren egonak” (Ibidem).

(415) Miramar 1954, 556 or.

(416) Guregan, 490 or.

(417) Lurreko Irutasunari, 504 or.

(418) Berraondo-ko Meza, 514 or. “Au azi-âla ni itzaliko naiz” (498).

(419) Cántico Espiritual, XXXV, 1-5.

Asi da, ari da
iruten, ariltzen,
ekin eta jarrai
bilbatzen, eiotzen.
Ari-albiñua
sei notak atontzen:
aiek, itzul, iraul,
iñoiz ez aspertzen
itokin antzera
biotz au xulutzen!⁴²⁰

Hemengo aditz-pilaketak ez du, nahiz errepikakorra izan gerundioetan, aspergarritasunik sortzen, noten mugimendu eta isurkotasuna isladatzen baino.⁴²¹

Hona errepiken sailkapen laburra:

a) *Izenlaguna/izenlaguna:*

Legun da musika
legun da soiñua,
legunago aren
ondoko gantzua.⁴²²
Ixil aizea,
izarrak ixil,
guzia jabal,
anima ixil.⁴²³
Bai zerala eder!
Bai naizala eder!⁴²⁴

b) *Izenordea lizenordea:*

Zer izandu naizan,
zer izango naizan.⁴²⁵

(420) J.S. Bach-i Elizan, 517 or. Beste kasu honetan, berriz, errepika sei gerundiotara hedatzen da bortiztasuna lortzearren: "Ikusten, ukitzen, entzuten, usmatzen, jastatzen, siñesten"(537). Bertan, *fedear* gain, bost zentzuak aipatu dira.

(421) Azken-afaria, 537 or.

(422) J.S. Bach-i Elizan, 518 or.

(423) Argia bera, 559 or.

(424) Sarrera, 576 or.

(425) Arkaitzaren gaiñean, 560 or. Eta gainera: "An zer egin dutan, zer entzun, zer iraul, gerorako bego" (529).

Au dut etxe,
au igesleku,
au nere gaztelu,
au nere indar.⁴²⁶
Zu nigan, ni Zugan.⁴²⁷

c) *Izena/Izena:*

Mintzo denen mintzo.../
Soiñu denen soiñu...⁴²⁸
Urteak urte, baiña ba dut aski kemen.⁴²⁹
Neurri ta neurri
beti niz pondu berean.⁴³⁰
Utsa naizen au uts geldi nadin;
au bainaiz, uts, ilun, zulo.⁴³¹

d) *Ezezkoa/ezezkoa:*

Or naiz ibillia
ni ni ez nintzala.⁴³²
Ez da atergunerik,
ez eztaiondorik,
ez atsedeterik,
ez baita nekerik.⁴³³
Ez argi, ez itzal, bai bien arteko.⁴³⁴

e) *Aditza/aditza:*

Urbilduz, urbilduz
iritsi zaio
oiñetaraño.⁴³⁵

(426) Ibidem.

(427) Sarrera, 576 or. "Zuhaurek Zuhaur bezala" (516).

(428) Itz eta mintzo, 531 or.

(429) Eguzkia jekitzen, etziten, 533 or.

(430) Berraondo-ko Meza, 515 or.

(431) Jainko biur nadin, 498 or. *Uts-aren* ildotik ere: "Ba nator/berriz uts garbia./ Ilun, ut-sarte, zulo" (496). "Utsarte du muga./ ni utsa azkengabe" (496).

(432) Arkaitzaren gaiñean, 561 or.

(433) Beti-dantza, 566 or.

(434) Goiz-argi, 581 or. Baita: "Ez, ez olakorik! Ez arro, ez burgoi" (584).

(435) Jesus gose, 562 or.

Ba nago egon ta egon. ⁴³⁶
 Ba naiz, Jauna, ba naiz. ⁴³⁷
 I ba aiz, ni ba nauk. ⁴³⁸
 Bego latiña,
 bego mintzai oro ixil. ⁴³⁹

15.—Lexikoa. Adizkera zenbait

Orixe-ren poesiak euskal lexiko dialektalaren menderakizun aparta isladatzen du. Orixe-k euskara zaharra sakonki ezagutzen zuen; bere idazkeraren eklektizismo bitxia (euskara batu eta arautu batetik, nolabait, urrun dagoena) gure hizkuntzaren ezagupen zabal batetik dator. Orixe-rengan bizkaiera, gipuzkera, goinafarrera eta lapurteraren ezagupen benetakoa ematen da. *Barne-Muinetan* liburuan lapurteraren isladak nabariak diran “aintzin-gibel”, “dautazu”, “urriki”, “sainduak”, “arat-onata” eta beste askotan.

Globalki hartuta, Orixe-k lexikoaren erabilpen hedatu bat egiten du, bereziki (eta *Euskaldunak* poeman, batez ere) artzantza eta lurgintzaren zikloarekin loturiko hiztegia oso oparoa eta nabarra delarik.

Adibide bezala, hona *Eztaietan* atalean, soilik, Orixe-k darabilen hitz berezi zenbait: *endaia* (pala), *izpura* (corriente), *serail* (liso), *erlabio* (avispa), *tximillo* (endrina), *latsa* (arroyo), *lurmen* (terreno desnado), *liparrik* (gota)⁴⁴⁰. Esan dugunez, 30-eko belaunaldiko olerkarien artean Orixe da, dudarik gabe, euskara tradizionalaren (dialektalaren) ezagupen sakonena duen idazlea. Bere poesia (bai etnografikoa, eta bai liriko-mistikoa) (itzulpenak ahaztu gabe) horren probagarri.

Orixe eklektikoa da, bainan ez, funtsean, Lizardi eta Lauaxeta bezainbat garbizale edo neologismo-zale. Orixe-k nahiago ditu aspaldi-

(436) Ama naigabetuari, 551 or.

(437) Arkaitzaren gaiñean, 561 or. Baita besteok: “Ezin etsi nik. Bego, bai, bego” (542), “Ba nago, ba nago” (517). “Pake gantzua betor,/ betor maite-ukaldi” (502).

(438) Itz eta mintzo, 528 or.

(439) J.S. Bach-i Elizan, 515 or. *Aditza* gehi *aditza* eskematik kanpo ere: “Ixil-etxe onetan/ ikas zak isiltzen” (507), “Or beste leizea,/or zorabioa!” (560), “Begi, ta begi/errugabeak” (562).

(440) *Eultzia* atalean (*Euskaldunak* poeman) besteok: *Azurria* (castigo), *burusi* (manta), *irrarán* (al vleo), *zartailu* (látigo), *ardaogazi* (hierbas acederas), *estarte* (vericuetto), *zardaña* (nubecilla), *sori* (permitido), *zalkor* (inclinado), *auke* (cascabillo), *egeta* (ruido lejano del pedrisco), *obara* (jornal), etab.

ko lexiko-altxorrak piztea (*lokalismo* bitxienak ere arretaz harturik), neologismoetara joatea baino. Ala ere, Orixe-rogen abstrakzio mailako sorkuntzarik bada, dudarik gabe, bainan araniar neologismoetan ematen den eltzekakeria eta fonetika ausarkeriarik gabe, gehienetan.

Adizkeretara (forma verbal) igarotzen bagara, Orixe-k euskararen ezagupen sakon bera isladatzen digu. Poesia mistikoa, berez, arlo aproposa da aditzetan formula etikoak, kera subjuntibalak eta ahalkera-koak, datibalak eta sintetikoak erabiltzeko; elkarrizketak edo dialogoak elkar erlaziozko moldeak eskatzen ditu aditzean.

Egin dezagun sailkapen bat, formula horien argigarri bezala.

Hona adizkera *datibal* zenbait:

Zatzaio (500), *nakizu* (534), *nakion* (561), *begizkit* (555), *bekit* (508), *zatzaio* (500), *natzaio* (494), *gauzkion* (555), *ledion* (554).

Nork-nork formuletan besteok:

Nauzu (489), *zaitut* (508).

Ahalkeran eta subjuntiboan (*mistikan* hain egokia den *desirazko mintzoan*):

Nagon (489), *beude*, *bitez* (510), *ago* (510), *adi* (510), *betor* (506), *geuden* (510), *nagoan* (503), *ezak* (498), *bego* (adibidez, *bego latiña*, / *bego mintzai oro ixil*) (515), *nezazute* (514), *bitez* (510), *beza* (496), *nadi* (523).

Aditz *sintetikoetan* besteok:

Balerit (510), *darit* (555), *dakusagun* (510), *lirauken* (554), *ator-kigu* (528).

Itanoa (aditz *etikoa*) ere erabiltzen du Orixe-k, baitipat, fidantzazko hurbiltasuna adierazteko:

Eder *ezak* (496), sar *adi* (510), hurrun *aiz* (510), *lotan agoala* (527), ikusi *aut* (591).

Baita aipatzekoak beste *aditz-lagun* bitxi hauek, egun hain erabiliak ez direnak: *Naizantxo* (-*txo* atzizkia aditzari atxikita) (561), *dakidantxoa* (537), sartu *ledion* (554), oroi *litez* (498).

Hauek dira, irakurle, Orixe-ren poesia mistikoa eta lirikoaren irakurketa astitsuak eskaini dizkigun balibide literario, alhalbide sinboliko, irudi eta eragin korapilotsuak.

Orixek poesia liriko goren bat ondu zuen, gure hizkuntzaren barat-
zan sotiltasuna eta sakontasuna erritmoz eta musilkatasun betez. Esti-
loari dagokionez, nabaria da bere idazkeraren "nolabaiteko"
anakronismoa. XX mendean XVI mendeko poeten sinbolo eta irudiak
erabiltzen baititu, gehienbat; gure olerkariak apustua klasizismoaren
alde eta "berrikerien" aurka egin zuen, Orixe-ren poesi-moldea, bada,
funtsean, keraz *klasizismoan* sartzen da, bere metamoforismoan alde
modernoak liratekeen sinestesiak, bisemiak eta kera ezprezisoak, ge-
hienbat, falta direlarik. Akats hori albora utzita, Orixe-k muinez eta
formaz ongi menderatzen du poesia, eta bere sorkuntza lirikoa, olerki
epikoa edo etnografikoa baino, gorenagoa eta sotilagoa da, gure uste-
tan. Orixe-ren poesiak, amaitzeko, guztion ezagumendua eta eskerrona
merezi du.

L.M.M.